

K. Palágyi Sylvia

Terrakotta Venus szobrocska Balácáról*

Venus maga a tavasz, a mindig megújuló, mindent ígérő szépség, lehetőség a kiteljesedésre és megérésre. A tavasz Venusé, hiszen Ovidius szerint nincs más, ami illene hozzá: tündököl akkor a táj, s újra kienged a föld. Föld felszíne reped, fűszál hegye gyorsan előtör, szőlőtő duzzadt vesszeje újra kihajt. És gyönyörű Venus is méltó gyönyörű idejéhez s ott áll Mars mellett régi szokása szerint (OVIDIUS Fasti IV,125–130).

A terrakotta istenszobrocskák és állatfigurák leggyakrabban sírokból származnak, de előfordulhatnak szentélyek fogadalmi ajándékaiként, illetve állhattak lakóépületek, így villagazdaságok házi szentélyeiben, larariumaiban is. Úgy látszik, semmiféle szabály, szokás nem szabta meg egy-egy szobrocska evilági — háziszentély, fogadalmi ajándék, játék —, illetve túlvilági használatát (OROSZLÁN 1930, 27; LANGE 1990, 22–25). A sírokból valószínűleg a sokkal értékesebb bronzszobrocskákat helyettesíthették (LANGE 1990, 22).

A balácai Venus-torzó a villagazdaság újabb ásatása során került elő 1982-ben a főépület déli fala közelében, a 7/B. szelvényből (1. kép 1–3; 2. kép 1–3).¹ A szobrocska szabálytalan, hasáb alakú, tömör posztamensen áll, feje, felsőteste deréktól, illetve könyöktől felfelé hiányzik. Színe vöröses-sárgásbarna, töréssel vöröses-barna, belül sötétszürke, szemcsés anyagú. A szobrocska töredékes. M.: 12,2 cm, sz.: 3,55 cm, v.: 4,1 cm, posztamens sz. elöl: 3,2 cm, hátul: 2,9 cm, v.: 3,4 cm, m.: 2,2–2,3 cm. A torzó felsőteste csupasz, köldökét vízszintes helyzetű ovális bemélyedéssel jelezték, csípőjét felső szélén összetekeredett, a lábfejeket ívesen, részben takaró köpeny vagy lepel borítja, amelyet elől, bal kézzel tart a lecsúszástól. A köpeny egyik szárnyának a széle redőkbe rendeződve, sarkos végződésével omlik le a két láb között. A szobrocska bal lábára nehezedik, térdben behajló jobb lába sérült. A redők megformálásához képest bal karja és ujjai vaskosak, esetlenek. A szobrocska hátul kevésbé részletezett, a lepel közepén széles ráncba

szedett. A Venus-torzó jobb oldalán az összetekeredt lepel alatti ferde, jobb szélén ívesen záródó bemélyedés és bal oldalán látszó többszörös ferde mélyedés a szobrocskát készítő fazekas hüvelyk-, illetve mutató-, középső-, gyűrűs és kisujját őrizte meg számunkra. A még képlékeny agyaghasábot a fazekas bal kezében tartva, összenyomta azt, majd jobb kezével kidolgozta a részleteket. A bal kisujj számára is elegendő hely jutott, mivel — és éppen ezért — csak a szobrocska részleteinek elkészülte után illeszthették a szobrocskát a talapzatra. A talapzat és a szobortest találkozásánál csak részlegesen dolgozták el. A lepel fölött hátul vájat fut felfelé. Ezzel a vájattal egyben a gerincoszlopot is jelezték. Elöl, a köldök fölött ugyancsak látszik egy vájat-indítás. A jobb oldalon megfigyelhető rovátkák ujjenyomat-részletekként értelmezhetők.

A balácai Venus szobrocskában nem nehéz felismernünk Praxitelés — Kr. e. IV. század — Aphrodité ábrázolásainak hatását (SZILÁGYI 1959, 40). A balácai Venus szobrocska előképe is — ha nem is közvetlenül — a sokszor, több száz éven keresztül másolt knidosi Aphrodité szobor lehetett. Különösen feltűnő a megformálás gondolati hasonlósága a mi kis Venusunk és a Vatikáni Múzeum márvány, combját lágyan hullámzó, leomló köpenyvel borító, „Knidosi Aphrodité” szobra között (UBELL 1902, belső címlap), annak ellenére, hogy a lábak pozíciója és a kéztartás is ellentétes helyzetű. Az Aphrodité-szobrok nagy részénél, de a Venus szobroknál, szobrocskáknál is a köpeny/lepel általában a csípőnél lejjebb csúszik, láttatni engedi a Vénuszdombot (UBELL 1902, belső címlap, LIMC II. Aphrodité: pl. Nr. 688, 689, 690, 696, 742, 746 ill. LIMC VIII. Venus: 90, 95, 96). A balácai Venus szobrocska, ezekhez képest, a félig öltözött Venus pudica ábrázolások között is egy szemérmesebb változatot képvisel, egyenesebb testtartása és vékonyabb, szerényebb formái a rhodosi Aphrodité szoborra is emlékeztetnek (LIMC II 82,

Nr. 740), összességében az álló, félig öltözött Venus-ábrázolások III/B (Venus pudica) típusának császárkori változatai között találjuk meg leginkább párhuzamait (LIMC VIII. 195, 202–203, Nr. 88-márvány, Róma; 90-márvány(?) Kyrene; 91-terrakotta, Athén). A római Villa Aldobrandiniból ismert (SAPELLI 1997, 42–43, 45) Aphrodité pudica (3. kép 1) típusú szobrok is, főleg a drapéria kezelésében, feltétlenül hatással voltak a balácai Venushoz hasonló szobrocskák kialakulására.

A pannoniai, félig öltözött Venus pudica típusú terrakotta szobrocskák különböző műhelyekben készültek. Vannak közöttük életszerűbben megformált és kevésbé jól sikerült darabok. Az üreges, négyszögű talapzaton álló, a szekszárdi múzeumban őrzött, Dunaföldváron előkerült szobrocska (3. kép 2) szinte részletezés nélküli, ruharedőit hosszanti vájatokkal jelezték. (HOMAS 1970, 27, 11. kép, 31; CSER-MÉNYI 1980, 10, Nr. 5; RELIGIONS 1998, Nr. 105). Valószínűleg azonban később készülhetett az I. század végénél. Az aquincumi ú.n. „C” utcában álló kerámia-raktárból származó terrakotta Venus szobrocskák több változatot mutatnak. A részletgazdagság nélkül megformált, kerek, illetve négyszögletes talapzaton álló példányokon (3. kép 3–4) csak a felismeréshez feltétlenül szükséges elemeket, pl. a jellegzetes tartású két kezet látjuk, a drapériát pedig csak jelzésszerűen mintázták meg (PÓCZY 1963, 245, 7/2–4, 8/2. kép). A harmadik szobrocskán (3. kép 4–5) viszont a hátsó

nézet a részletezőbb, kifejezettebb, a nagy antik előzményekre emlékeztet a gerinc íve, a kerekded csípő és a csípőt körülölelő, összeráncolt köpeny, amely a térdhajlatban V alakú ráncokat vet (PÓCZY 1963, 8/4. kép). A raktárkészlethez tartozó további két Venus szobrocska (3. kép 6–7) abban különbözik az előzőktől, hogy a köpeny felső, összefogott széle átlósan, a derékvonaltól aszimmetrikusan csúszik a jobb combra (PÓCZY 1963, 246, 9. kép). A „C” utcai kerámia raktár áruít egyébként a III. század elejétől III. Gordianus uralkodásáig keltezték (PÓCZY 1963, 247).

A balácai terrakotta Venus-torzót tartalmazó lelet-együttes feldolgozása még nem történt meg. A szobrocskával együtt, ugyanazon a napon a 7/B szelvényben talált kerámia-anyag többsége jól elhelyezhető a II–III. században.² A szobrocska a főépület egyik, közeli helyiségében kialakított larariumban, házi-szentély fiolkéjében állhatott, valószínűleg más, a ház lakói által ugyancsak tisztelt bronz, vagy terrakotta istenszobrocskák társaságában. S hogy hol is készülhettek Aquincumon kívül Pannoniában terrakotta szobrocskák, Kuzsinszky Bálintot idézhetjük: „Különbözőben is a Kr. u. II. században, amikor ezek készülhettek, már mindenütt akadhattak ügyes fazekasok, akik ilyen terrakottákat tudtak előállítani” (KUZSINSZKY 1932, 307). Az ügyességen kívül azonban szükség volt vagy a személyes élményre vagy azokra a készen kapott mintákra, amelyek segítségével a nagyszobrászati alkotások megidézhetőkké váltak.³

Jegyzetek:

* 60. születésnapját 2004-ben ünneplő kedvelt kollégánkat és évfolyamtársunkat, Müller Róbertet nem is tudnánk szebben köszönteni, mint a szépség és a kellem antik istennőjének, Venusnak szobrocskájával.

¹ Ltsz.: 94.1.1. — Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém, Palágyi Sylvia ásatásából.

² Ltsz.: 2002.335.227–340. — Veszprém, Laczkó Dezső Múzeum.

³ A fotókat Oszkó Zsuzsa, a rajzokat Trexlerné Szlezák Judit készítette.

Irodalom:

- CSERMÉNYI 1980
Cserményi V.: *Római kori művészet Pannoniában*. IKMK 137 (1980).
- KUZSINSZKY 1932
Kuzsinszky B.: *A gázgyári római fazekastelep Aquincumban — Das grosse römische Töpferviertel in Aquincum bei Budapest*. BudRég 11 (1932) 5–423.
- LANGE 1990
Lange, H.: *Römische Terrakotten aus Salzburg*. Katalog zur Ausstellung im Salzburger Museum. Carolino Augusteum. Salzburg 1990.
- LIMC II
Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae II/1–2. Zürich–München 1984.
- LIMC VIII
Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae VIII/1–2. Zürich–Düsseldorf 1997.
- OROSZLÁN 1930
Oroszlán Z.: *Az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum Antik Terrakotta Gyűjteménye*. Budapest 1930.
- OVIDIUS Fasti
Ovidius, Fasti. Ford.: Gaál L. Budapest 1986.
- PÓCZY 1963
Sz. Póczy K.: *A termékenység-kultusz terrakottái Aquincumban*. BudRég 20 (1963) 241–258.
- RELIGIONS
Religions and cults in Pannonia. Exhibition at Székesfehérvár 15 May – 30 September 1996. SZIKMK 33 (1998).
- SAPELLI 1997
Sapelli, M.: *Restauri in Palazzo Aldobrandini a Magnanapoli. Le statue sulla balaustra*. Ed.: Gangemi. Roma 1997.
- SZILÁGYI 1959
Szilágyi J. Gy.: *Görög művészet a hellénisztikus korszakban*. Művészettörténet 9 (1959).
- THOMAS 1970
B. Thomas E.: *Itáliai Mater matuta votívok Dunaföldvállról*. BBÁME 1 (1970) 19–35.
- UBELL 1902
Ubell, H.: *Praxiteles*. Berlin 1902.

Terracotta Venus figurine from Balácsa

In 1982 at the excavation of 7/B trench of a Roman villa in Balácsa a fragmented Venus figurine was found. The Venus figurine measures 12,2 cm in height, 3,55 cm in width and 4,1 cm in thickness. The figurine stands on a 2,9–3,2 x 3,4 cm pedestal. The height of the pedestal is 2,2–2,3 cm. The head and the upper body of the figurine are missing. Her waist and upper part of both legs are covered with a twisted shroud. Her right leg is bent at the knee and her left hand holds the shroud. The left and the right sides of the figurine preserve the fingerprints of the artisan. The figurine belongs to the standing, half-dressed Venus pudica category (LIMC VIII, Venus: 90, 95, 96). The majority of this figurine type originates in the „archetype“ of Praxiteles' Aphrodite of Knidos (UBELL 1902; SZILÁGYI 1959, 40). In considering the relationship of the figurine from Balácsa with statues, it has similar characteristics to the Venus statue of the Roman Palazzo Aldobrandini (SAPELLI 1997, 42–43, 45).

Assessment of the artefacts with which the figurine was found is not yet finished and this paper presents

the preliminary results of the investigation. The pottery assemblage, which was found in the same trench as the figurine, can be dated to the II–III. century. (Inventory No: 2002.335.227–340 — Veszprém, Museum of Dezső Laczkó). The figurine may have stood in a lararium in the main building, probably with other bronze or terracotta god figurines, which were also respected by the residents of the villa. The appearance of the Venus figurine at Balácsa raises the question of where such figurines could have been made in Pannonia apart from Aquincum. As Bálint Kuzsinszky succinctly put it: In the II. century AD talented artisans who manufactured such figurines may have lived in different parts of Pannonia other than Aquincum (KUZSINSZKY 1932, 307). Apart from artistic skills, personal experience or models of figurines may also have been required in order to evoke the details of statues in a miniature form.

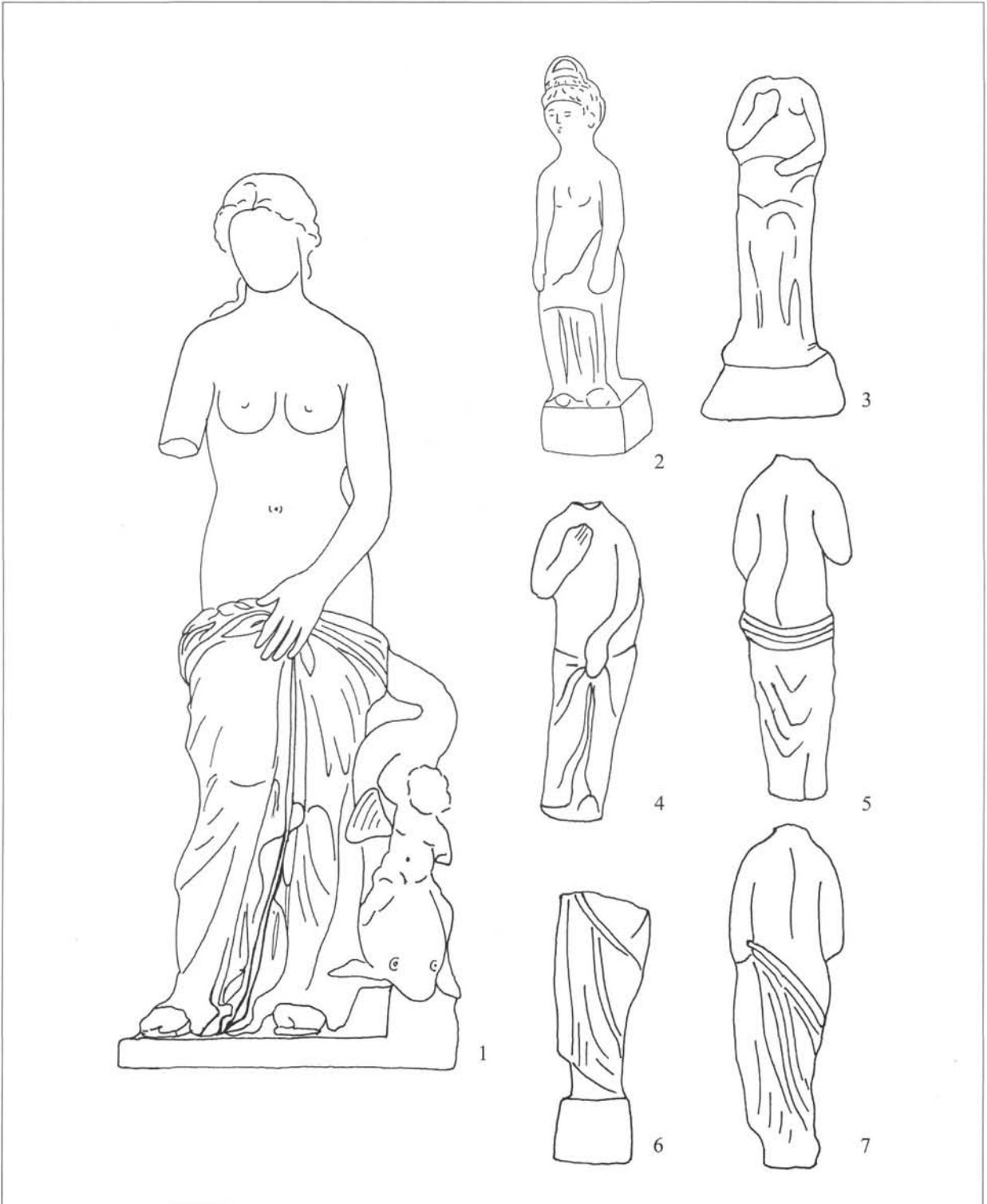
Translated by Eszter Kreiter

1. kép: 1: A balácai Venus szobrocska törésfelülete – Broken surface of the Venus figurine from Balácsa; 2: A balácai Venus szobrocska – The Venus figurine from Balácsa; 3: A balácai Venus szobrocska rekonstrukciós rajza – Reconstruction of the Venus figurine from Balácsa

2. kép: 1: A balácai Venus szobrocska hátoldala – Back of the Venus figurine from Balácsa; 2: A balácai Venus szobrocska jobb oldala – Right side of the Venus figurine from Balácsa; 3: A balácai Venus szobrocska bal oldala – Left side of the Venus figurine from Balácsa

3. kép: 1: A római Villa Aldobrandini márvány Aphrodité pudica szobra (SAPELLI 1997, 45 nyomán) – Marble statue of Aphrodite pudica from a Roman villa in Villa Aldobrandini; 2: A dunaföldvári terrakotta Venus szobrocska (CSERMÉNYI 1980, 10, Nr. 5. nyomán) – Terracotta Venus figurine from Dunaföldvár; 3: Terrakotta Venus szobrocska Aquincumból (PÓCZY 1963, 245, 7/4. kép nyomán) – Terracotta Venus figurine from Aquincum; 4–5: Terrakotta Venus szobrocska Aquincumból (PÓCZY 1963, 245, 8/3–4. kép nyomán) – Terracotta Venus figurine from Aquincum; 6: Terrakotta Venus szobrocska Aquincumból (PÓCZY 1963, 9/3. kép nyomán) – Terracotta Venus figurine from Aquincum; 7: Terrakotta Venus szobrocska Aquincumból (PÓCZY 1963, 246, 9/2. kép nyomán) – Terracotta Venus figurine from Aquincum